

УДК 340.1

МЕДИЧНІ ПРАВОВІДНОСИНИ ЯК ПРЕДМЕТ РЕГУЛЮВАННЯ МЕДИЧНОГО ПРАВА

Ганна ДІЧКО,
аспірант кафедри історії і теорії держави та права
Запорізького національного університету

SUMMARY

This article provides a theoretical study of the concept healthcare legal relations as a subject of medical law and legal regulation of their elements characteristic. Also analyzing viewpoints of Ukrainian scientists on this problematic issue. Proved that the healthcare legal relations are completely separate type of legal relations regulated by medical law as a complex branch of law. Author identifies definitions of the subjects, objects and content of these relationships. Also, the necessity of ordering Ukrainian legislation to better regulate healthcare relations by taking Medical Code of Ukraine.

Key words: medical law, healthcare legal relations, subject of healthcare legal relations, object of healthcare legal relations, content of healthcare legal relations, Medical Code of Ukraine.

АНОТАЦІЯ

У статті наводиться теоретичне дослідження поняття медичних правовідносин як предмета регулювання медичного права, а також характеристика складових елементів, що їх формують. Здійснюється аналіз поглядів українських учених на це проблемне питання. Доводиться, що медичні правовідносини є цілком самостійним видом правових відносин, які регулюються медичним правом як комплексною галуззю права. Розкривається поняття суб'єктів, об'єктів і змісту цих правовідносин. Також обґрунтовується необхідність упорядкування українського законодавства для більш повного регулювання медичних відносин шляхом прийняття Медичного кодексу України.

Ключові слова: медичне право, медичні правовідносини, суб'єкт медичних правовідносин, об'єкт медичних правовідносин, зміст медичних правовідносин, Медичний кодекс України.

Постановка проблеми. Упродовж років система права України перебуває на етапі розвитку й становлення. Розвиток нових різновидів суспільних відносин, покращення медичних технологій, методик діагностики та лікування захворювань, упровадження ринкової економіки й активні євроінтеграційні процеси в нашій державі зумовлюють появу нових і трансформацію існуючих суспільних відносин. Це у свою чергу призводить до виникнення нових галузей права, раніше не виділені юридичною наукою. Однією з таких галузей є медичне право, яке активно розвивається останнім часом. Теоретичне й практичне осмислення цього явища зумовлює зростання уваги та активні дискусії правників. Водночас окремі аспекти медичних правовідносин не знайшли висвітлення в наукових працях і потребують додаткового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням правового регулювання охорони здоров'я, надання медичної допомоги та вдосконалення медичного права присвятили свої праці багато українських правників: О.М. Гладун, О.В. Крилова, М.М. Малєїна, М.С. Малєїн, С.В. Михайлов, І.Я. Сенюта, І.В. Солопова, В.Ю. Стеценко, С.Г. Стеценко, та інші.

Метою статті є формулювання визначення медичних правовідносин як предмета регулювання медичного права, а також характеристика складових елементів, що їх формують.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як зазначає О.Ф. Скакун, галузь права – це відносно самостійна сукупність норм права, що регулює якісно однорідну сферу (рід) суспільних відносин і володіє лише їй властивим режимом правового регулювання (тобто предметом, методом, метою, способами, типом правового регулювання) та є підсистемою системи права [1, с. 298]. Із цього визначення постає, що однією з обов'язкових ознак існування галузі права як такої є певна категорія однорідних відносин,

що сформувалися і протягом певного часу існують у суспільстві. Завдяки праву суспільні відносини, які ним регулюються, набувають упорядкованості та стають правовідносинами. Також учений визначає правовідносини як врегульовані нормами права й забезпечувані державою вольові суспільні відносини, що виражаються в конкретному зв'язку між правомочними (носіями суб'єктивних прав) і зобов'язаними (носіями обов'язків) суб'єктами [1, с. 382]. Отже, для виокремлення медичного права як окремої галузі та його кращого розуміння необхідно з'ясувати, що являють собою медичні правовідносини.

Варто зазначити, що серед фахівців немає єдності в тому, до якої ж галузі сучасного права віднести правовідносини, змістом яких є медичне обслуговування та надання медичної допомоги. Аналіз наукових джерел дає підстави виокремити певні підходи, згідно з якими відносини з приводу медичного обслуговування та медичної допомоги:

- належать до предмета відання цивільного права;
- регулюються правом соціального забезпечення;
- регулюються медичним правом як комплексною галуззю права.

Далі докладно розглянемо аргументи кожного із цих тверджень. Прихильники підходу цивільно-правового регулювання правовідносин із медичного обслуговування наголошують на тому, що підставами здійснення медичного втручання є такі явища: 1) договір, оскільки дії з надання медичної допомоги здійснюються, як правило, за волевиявленням пацієнта та за попередньою домовленістю з лікарем і медичним закладом, а також мають характер медичної послуги; 2) надання медичної допомоги можливе в порядку здійснення дій без доручення, коли особа, яка потребує втручання, не здатна висловити свою згоду на лікування чи відмову від нього; 3) підставою надання медичної допомоги може бути захист оточення від джерела підвищеної небезпеки, що виявляється в примусово-

му лікуванні. Так, О.В. Крилова доводить, що відносини, які складаються між пацієнтом і лікарем щодо надання медичної допомоги, мають приватний характер, є предметом цивільно-правового регулювання, адже медичне втручання завжди є втручанням у сферу приватного життя, а право на медичну допомогу є елементом особистого немайнового правовідношення. Суперечки з приводу неналежного виконання обов'язків розглядаються в порядку цивільного судочинства [2, с. 7].

На думку С.В. Михайлова, об'єктом правовідносин із надання медичних послуг є сама медична послуга, під якою розуміється професійна діяльність медичних закладів (організацій) або фізичних осіб – підприємців, які займаються приватною медичною практикою, відповідно до існуючих медичних стандартів, що включає застосування спеціальних заходів стосовно здоров'я у вигляді медичного втручання, потенційним результатом якого є поліпшення загального стану чи функціонування окремих органів або систем організму людини та(або) досягнення певних естетичних змін зовнішності. Зміст правовідносин із надання медичних послуг автор визначає як право фізичної особи (послугоотримувача) вимагати від суб'єкта надання медичних послуг (послугодавача) здійснення певних дій медичного характеру (чи певної діяльності) і, відповідно, обов'язок останнього вчинити такі дії (здійснити діяльність) [3, с. 7].

Доводи цих учених щодо долучення відносин із приводу медичного обслуговування та медичної допомоги до предмета регулювання цивільного права заслуговують на увагу, проте ми не можемо цілком із ними погодитись. Як відомо, в основу правового регулювання цивільних правовідносин покладено диспозитивний метод, що вирізняється такими ознаками, як ініціативність і вільний розсуд учасників. Тобто суб'єктам таких відносин надається можливість різноманітного вибору моделі поведінки та самостійного врегулювання своїх відносин. Щодо відносин, які виникають із приводу надання медичної допомоги, така свобода надається лише пацієнту. Це знаходить нормативне закріплення в ст. 6 Основ законодавства України про охорону здоров'я, де вказано, що кожен громадянин має право на кваліфіковану медичну допомогу, у тому числі на вільний вибір лікаря, вибір методів лікування відповідно до його рекомендацій і закладу охорони здоров'я, а також у ст. 43 цього ж акта, де вказано, що пацієнт, який набув повної цивільної дієздатності та усвідомлює значення своїх дій і може керувати ними, має право відмовитись від лікування [4].

Щодо особи, яка надає медичні послуги, доцільно говорити про певну обмеженість такої свободи. Діяльність лікарів і закладів охорони здоров'я регулюється нормами медичного права та обмежена галузевою нормотворчістю – стандартами надання медичної допомоги й клінічними протоколами. Українське медичне законодавство окреслює широкий перелік прав пацієнта, а щодо медичних працівників перелік прав значно менший, проте передбачено більше обов'язків. Такий підхід до правового регулювання пояснюється визнанням охорони здоров'я на законодавчому рівні як пріоритетного напрямку діяльності суспільства й держави, одного з головних чинників виживання та розвитку народу України.

Іншою розповсюдженою думкою є долучення відносин із приводу медичного обслуговування та медичної допомоги до права соціального забезпечення. При цьому доцільно навести думку І.В. Солопової, яка вказує, що правовідносини з медичного обслуговування виникають із настанням певних соціальних ризиків, таких як травма, хвороба, втрата працездатності, інвалідність [5, с. 10]. Це такі обставини, з настанням яких фізична особа не може з огляду на стан свого здоров'я брати ак-

тивну участь у життєдіяльності суспільства й держави, а тому потребує медичної допомоги. Під правовідносинами з медичного обслуговування І.В. Солопова розуміє вольові, персоніфіковані суспільні відносини, що виникли на основі норми права, у яких одна сторона (фізична особа) наділена правом вимагати певний вид медичної допомоги, а інша (медичний заклад чи інший орган (установа), на який покладено обов'язок забезпечувати громадян певними видами медичної допомоги) – обов'язком надати фізичній особі медичну допомогу, якої вона потребує [5, с. 12].

Ця думка також видається слушною, проте ми вважаємо, що вона не повною мірою відбиває природу правовідносин із надання медичної допомоги. Прихильники підходу соціального забезпечення називають такі елементи правовідносин, як підстави надання допомоги (травма, хвороба, втрата працездатності, інвалідність тощо) та волевиявлення особи, яка володіє згрозом на певний вид медичної допомоги. Таким чином, поза увагою вчених опиняється екстрена медична допомога (у випадках, коли особа-пацієнт перебуває в такому стані, що виключає можливість отримання добровільної згоди на втручання). Також прихильники підходу соціального захисту зазначають, що фізична особа – суб'єкт правовідносин із медичного обслуговування наділена правом вимагати від іншого суб'єкта (медичного закладу) надання їй певного виду медичної допомоги, тобто вона здебільшого виступає як ініціатор [6, с. 130]. Проте в окремих випадках, передбачених українським законодавством, медична допомога може надаватись примусово, всупереч волі пацієнта (наприклад, надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку та примусова госпіталізація до протитуберкульозного закладу в порядку окремого провадження в цивільному процесуальному законодавстві; обмежувальні карантинні й протиепідемічні заходи, що застосовуються в порядку захисту населення від інфекційних хвороб). Такі правові норми покликані не забезпечити, а обмежити права конкретної особи задля підтримання необхідного рівня здоров'я в усьому суспільстві, тому їх не можна віднести до соціального захисту.

Згідно з третім, найбільш обґрунтованим, підходом відносини з приводу медичного обслуговування та медичної допомоги регулюються медичним правом як комплексною галуззю права. Прихильники цього підходу С.Г. Стеценко, В.Ю. Стеценко та І.Я. Сенюта визначають медичні правовідносини як результат впливу норм медичного права на поведінку суб'єктів медичного права, унаслідок якого між ними виникають правові зв'язки [7, с. 320]. О.М. Гладун вказує, що медичне право регулює якісно своєрідний комплекс суспільних відносин, які виникають у результаті безпосереднього впливу на людину медичними засобами, що у свою чергу здійснюється різними шляхами, з різним ступенем втручання в здоров'я людини, а отже, з різною часткою небезпеки для її життя та здоров'я [8, с. 182]. При цьому автори допускають можливість того, що правовідносини з надання медичної допомоги можуть регулюватись за допомогою норм різних галузей права (це свідчить про комплексну природу медичного права), проте вони заперечують щодо включення цих правовідносин до іншої галузі права (цивільного, права соціального захисту тощо).

Саме третій підхід щодо віднесення правовідносин із приводу медичного обслуговування та медичної допомоги до відання медичного права вважаємо найбільш обґрунтованим, таким, що відповідає сучасному стану розвитку українського суспільства.

Характеризуючи медичні правовідносини, як і правовідносини будь-якої іншої галузі права, необхідно уточнити їх структуру. Вони складаються із суб'єктів, які

беруть у них участь, об'єктів (благ, на досягнення яких спрямована реалізація відношення) та змісту (прав та обов'язків, які знаходять втілення в процесі цих відносин).

Зупинимось докладніше на конкретизації терміна суб'єктів медичних правовідносин. І.Я. Сенюта визначає їх як фізичних і юридичних осіб, які використовують свою правосуб'єктність у правовідносинах у сфері охорони здоров'я: здійснюють суб'єктивні юридичні права й обов'язки, реалізують повноваження та несуть юридичну відповідальність у цій царині [9, с. 68]. С.Г. Стеценко пропонує таку класифікацію суб'єктів медичних правовідносин:

1) такі, що надають медичну допомогу (до них відносять заклади охорони здоров'я, у яких безпосередніми учасниками правовідносин виступають медичні працівники, а також фізичних осіб – підприємців, які надають медичні послуги);

2) такі, що отримують медичну допомогу (це громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які самостійно звернулись за медичною послугою чи висловили свою згоду на її отримання або перебувають у такому стані, що зумовлює необхідність надання екстреної медичної допомоги за неможливості отримання добровільної згоди; у науковій літературі осіб, які звернулись за медичною допомогою, прийнято називати пацієнтами, проте українське законодавство досі не містить такого нормативного визначення);

3) такі, що сприяють наданню медичної допомоги (підрозділи забезпечення закладів охорони здоров'я: бухгалтерські, кадрові, статистичні, юридичні) [7, с. 321].

Об'єктом правовідносин завжди виступає певне матеріальне чи духовне благо, яке досягається шляхом реалізації правосуб'єктності учасників. Щодо медичних правовідносин це, як правило, життя та здоров'я особи, яка звернулася за медичною допомогою, позбавлення її страждань, зумовлених певним захворюванням чи розладом. Також під об'єктом розуміють процес надання медичної допомоги (лікування) і його кінцевий результат (одужання) [7, с. 322].

Зміст медичних правовідносин складають суб'єктивні юридичні права й обов'язки їхніх учасників, що знаходять свою реалізацію в поведінці суб'єктів. Так, М.С. Малєїн і М.М. Малєїна виділяють три групи прав та обов'язків у правовідносинах із приводу надання медичної допомоги:

1) ті, що складають суть (основу) правовідносин: право пацієнта на охорону здоров'я й на отримання медичної допомоги та кореспондуючий обов'язок медичного працівника її надати (за наявності медичних показань). Такі права й обов'язки є універсальними, вони присутні в кожному медичному правовідношенні;

2) специфічні права й обов'язки (вони закріплюються за окремими категоріями громадян, виникають у певних ситуаціях та за специфічних обставин): право матері на перебування в стаціонарі з дитиною, яка потребує догляду, та обов'язок лікувальної установи забезпечити його реалізацію; право пацієнта на оплачувану відпустку й інші компенсаційні заходи у зв'язку з перенесеним захворюванням і необхідністю реабілітаційних заходів тощо;

3) додаткові права й обов'язки (при цьому мова йде про договірні правовідносини, тобто це такі додаткові умови, щодо яких суб'єкти досягли згоди під час укладення договору з надання медичної послуги). Як правило, передбачаються особливості лікування, реабілітації, більш комфортальні для пацієнта умови. Інакше кажучи, це будь-які права й обов'язки, не віднесені до перших двох категорій [7, с. 322].

Висновки. Таким чином, медичні правовідносини, безсумнівно, є цілком самостійним видом правових

відносин, які регулюються медичним правом як комплексною галуззю права. Недоцільно говорити про включення їх до кола цивільних правовідносин чи правовідносин із соціального забезпечення. Медичні правовідносини – це врегульовані медичним правом суспільні відносини, що виникають у процесі надання медичної допомоги та забезпечення охорони здоров'я населення, учасники яких наділені відповідними суб'єктивними правами й мають певні юридичні обов'язки. Суб'єктами медичних правовідносин можуть бути три категорії учасників: а) такі, що надають медичну допомогу (зклади охорони здоров'я, у яких безпосередніми учасниками правовідносин є медичні працівники, а також фізичні особи – підприємці, які надають медичні послуги); б) такі, що отримують медичну допомогу, тобто пацієнти (це громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які самостійно звернулись за медичною послугою чи висловили згоду на її отримання або перебувають у такому стані, що зумовлює необхідність надання екстреної медичної допомоги за неможливості отримання добровільної згоди); в) такі, що сприяють наданню медичної допомоги (підрозділи забезпечення закладів охорони здоров'я: бухгалтерські, кадрові, статистичні, юридичні). Об'єктом правовідносин завжди є певне матеріальне чи духовне благо, яке досягається шляхом реалізації правосуб'єктності учасників. Щодо медичних правовідносин це, як правило, життя та здоров'я особи, яка звернулася за медичною допомогою, позбавлення її страждань, зумовлених певним захворюванням чи розладом. Зміст медичних правовідносин складають суб'єктивні юридичні права й обов'язки їхніх учасників, що знаходять свою реалізацію в поведінці суб'єктів.

Аналіз чинного законодавства дає змогу зробити висновок, що правові норми, які регулюють медичні правовідносини, розпорошені у великій кількості нормативно-правових актів. Через це спостерігається плутанина, а частина надзвичайно важливих положень не має законодавчої сили чи взагалі опиняється поза увагою законодавця. За такої ситуації недостатньо приймати окремі невеликі за обсягом закони, що регулюють правовідносини у вузькій сфері. Вихід із ситуації багато українських учених вбачають у прийнятті нового кодифікованого акта – Медичного кодексу України, який зміг би узагальнити й систематизувати правове регулювання медичних відносин [8, с. 185].

Ці побажання науковців є обґрунтованими, а мета цілком досяжна для українських правників. Прийняття Медичного кодексу України допоможе систематизувати роботу охорони здоров'я та сприятиме подальшому його розвитку, а також поліпшить якість надання медичної допомоги в нашій державі.

Список використаної літератури:

1. Скакун О.Ф. Теорія права і держави : [підручник] / О.Ф. Скакун. – 2-ге вид. – К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2010. – 520 с.
2. Крилова О.В. Цивільно-правове регулювання відносин по наданню медичної допомоги : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / О.В. Крилова. – О., 2006. – 20 с.
3. Михайлов С.В. Цивільно-правова відповідальність у сфері надання медичних послуг : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / С.В. Михайлов. – Х., 2010. – 17 с.
4. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>.

5. Солопова І.В. Медичне обслуговування як форма соціального захисту населення України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення» / І.В. Солопова. – Х., 2009. – 20 с.

6. Солопова І.В. Структурні елементи правовідносин з медичного обслуговування / І.В. Солопова // Право і безпека. – 2006. – Т. 5. – № 4. – С. 127–131. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2006_5_4_36.

7. Медичне право України : [підручник] / [С.Г. Стеценко,

В.Ю. Стеценко, І.Я. Сенюта] ; за заг. ред. С.Г. Стеценка. – К. : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 507 с.

8. Гладун О.М. Загальний огляд правовідносин в галузі охорони здоров'я / О.М. Гладун // Актуальні проблеми правознавства. – Тернопіль : ЮІ ТАНГ, 2001. – Вип. 3. – С. 179–186.

9. Сенюта І.Я. Права і обов'язки суб'єктів медичних правовідносин: деякі проблеми реалізації / І.Я. Сенюта // Право України. – 2011. – № 11–12. – С. 67–73.

